

Důkladná revize, srovnání a rehabilitace jako záloha pro budoucnost (Roman Jakobson a Dmytro Čyževskij)

BLASHKIV, O., MNICH, R.: *Дмитрий Чижевский versus Роман Якобсон*. Opuscula Slavica Sedlcensia, tom VI. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2016.

Oksana Blaškov (poznal jsem ji na Slovensku, kde mě kontaktovala v průběhu výzkumu díla D. Čyževského, oponoval jsem její doktorát v Polsku, v Brně byla na studijním pobytu a přednášela zde, doporučil jsem ji ke konzultacím S. Wollmanovi a F. Kautmanovi) se od počátku své vědecké dráhy zabývala především Dmytrem Čyževským, její domovská univerzita Drohobyč na Ukrajině ji k tomu legitimovala, stejně jako tvůrčí prostředí mladé univerzity Siedlce, její nynější působíště, a její školitel a spoluautor Roman Mnich. Ten (stálý spolupracovník Ústavu slavistiky FF MU) je zkušeným badatelem, jenž má za sebou řadu publikačních výstupů a jeho směřování k teorii, metodologii a filozofii bylo k napsání klíčových partií nejlepší kvalifikací, stejně jako archivní bádání po celé Evropě nebo analýza pozapomenutých aspektů literární vědy. Společnými silami vytvořili brilantní srovnávací publikaci o dvou osobnostech, jež výrazně zasáhly do světové filologie, zvláště literární vědy, ale i filozofie, psychologie aj., žili a pracovali v řadě zemí, ale jejichž osudy byly dosti odlišné. Oksana Blaškov napsala v knize čtyři črty, Roman Mnich první a poslední, závěrečnou.

Roman Mnich v první kapitole *Dmitrij Čyževskij i Roman Jakobson: востреbovanost imen i idej* analyzuje význam obou osobností mezinárodní filologie, slavistiky, lingvistiky a literární vědy s přesahy k filozofii a dalším humanitním vědám. Dmytro Čyževskij / rus. Dmitrij Čyževskij (1894–1977) a Roman Jakobson (1896–1982, zde se objevuje nepřijemný překlep v roce narození, když se tu omylem uvádí 1886) byly zjevně dvě nejvýznamnější východoslovenské postavy, které ovlivnily dění v řadě věd 20. století s transgresí po dnešek. Lze říci, že materiál snesený Romanem Mnichem, stejně jako Oksanou Blaškov, vede nejen k srovnání obou badatelů s dobrodružným životem, ale hlavně k jinému nebo posunutému pohledu na oba a v jistém smyslu k rehabilitaci zasuté osobnosti Dmytra Čyževského, jehož práce nejsou zdaleka tak známy jako Jakobsonovy a jsou v podstatě zapomenuty nebo objevy v nich obsažené objevovány nepůvodně znovu. Čyževskij neměl publicitu, pracoval úporně, dělal objevy, ale málokdo o tom věděl; Jakobson dělal vše s hlukem, často skandálně (i v meziválečném Československu: vezměme jen tzv. tajné Máchovy deníky a jejich publikaci), potřeboval společenskou odezvu, chtěl, aby se o něm neustále mluvilo, rád provokoval. Mnich se pak vrací k osobnosti Jakobsonově a zpochybňuje jeho

politickou roli, jež mu byla dosud většinou prisuzována, (poznáváme: zejména po vydání knihy o sebevraždě Majakovského, již napsal spolu s knížetem Dmitrijem Svjatopolkem-Mirským – Smrt Vladimira Majakovskogo. Petropolis, Berlin 1931). K tomu můžeme jen dodat, že – aniž bychom spekulovali o spolupráci R. Jakobsona se sovětskými orgány včetně tajných služeb, i když Mnichovy věcné argumenty vycházející z různých studií a materiálů, jež se objevily teprve v poslední době, vyvolávají různé představy – faktem zůstává, že ještě hluboko ve 30. letech 20. století byl Jakobson občanem SSSR.¹ Malá poznámka, kterou jsem uvedl i jinde: když se roku 1993 konala v Brně mezinárodní konference o profesorovi Masarykovy univerzity Romanu Jakobsonovi, navštívil jsem z pověření tehdejšího vedoucího katedry ruské literatury velvyslanectví USA v Praze, kde jsem o konferenci informoval a žádal o podporu. Tehdejší kulturní atašé byla asi dobře připravena a svěřila mi, že Jakobson nikdy nebyl občanem USA (čemuž jsem nechtěl u vědomí jeho postavení v USA věřit, ale nechal jsem si to pro sebe) a konferenci zaslala pozdravný telegram. Faktem také je, že Jakobson byl světově uznávaným, kdysi se pěstoval jeho kult, o což se postarali i četní jeho žáci, což do značné míry přežívá. Oba považuje Mnich za představitele modernismu a postmodernismu 20. století: „В связи со сказанным возникает очень интересный вопрос, связанный с той эволюцией литературоведения и теории литературы, которую наука о литературе претерпела на протяжении всего прошлого века — почему литературоведение тянется к философии в начале XX века, в середине века практически соединяясь с ней, а в конце XX века литературоведение хочет быть чем-то большим, чем собственное литературоведение? Другими словами, сегодняшнее литературоведение становится всеобъемлющим дискурсом, пытающимся объяснить историю, социологию, философию, психологию, культурологию. В определенном смысле можно утверждать, что нынешнее так называемое литературоведение объясняет все, что угодно, и занимается всем, чем угодно, кроме собственного литературного произведения — сейчас это уже норма литературоведческих публикаций.“ [BLASHKIV, MNICH 2016, 13]. Všechny údaje, které Mnich o Jakobsonovi, včetně jeho příbuzných, uvádí, značně komplikuje jeho portrét amerického literárního vědce (jeho bratr Sergej byl ředitelem Oddělení slavistiky v Knihovně amerického Kongresu, Sergejova manželka Jelena pracovala v Hlasu Ameriky apod.) Řada faktů z jeho života není ještě ani známa, natož objasněna, a totéž se týká jeho kontaktů. Mezitím se objevila kritická reedice podivuhodné Jakobsonovy knihy Moudrost starých Čechů², další nová „nasmíčení“ nás ještě asi čekají. Oba badatele srovnal Mnich pregnantně:

1 Viz [POSPÍŠIL 2002], česká verze [POSPÍŠIL 2000]. Dále jsme tento materiál použili i v jiných studiích a také ve stati [POSPÍŠIL 2015b].

2 Viz naši recenzi [POSPÍŠIL 2015a].

„Между Дмитрием Чижевским и Романом Якобсоном, а также их творческими судьбами, существует принципиальное различие: признанность при жизни, известность и посмертная слава Романа Якобсона никак не похожи на судьбы Дмитрия Чижевского, который до сегодня остается неизвестным мыслителем и исследователем“ [BLASHKIV, MNICH 2016, 21]. V druhé části své črty líčí Mnich dílo Čyževského a ukazuje na jeho zasuté články a objevy, třeba ruské sci-fi. K tomu jen dodáváme, že tato produkce nezůstala v českém prostředí neznáma, i když se začala objevovat až těsně před koncem 80. let 20. století v obnoveném zájmu o dříve zapovídané autory a díla – edičně i kriticky.³ V analýze pozapomenutých nebo zcela zasutých studií D. Čyževského rozesetých po různých evropských a amerických vydáních zkoumá Mnich Čyževského filozofickou orientaci, jeho spor o Dostojevského s T. G. Masarykem a J. L. Hromádkou, připomíná jeho živou koncepci Komenského a speciálně probírá „polský diskurs“ Čyževského (Roman Ingarden, studie o polském původu Gogola aj.). Jinak řečeno: Čyževskij tu vystupuje jako skutečný titán moderní literární vědy, který vychází ze svého zátiší a proniká k jiným humanitním vědám a v mnohém převyšuje význam Jakobsonův.

Z rozsáhlé druhé črty *Dmitrij Čiževskij i Roman Jakobson: popytka rekonstrukcii otnošenij*, kterou napsala Oksana Blaškiv, zcela zřetelně vyplývá ambivalentní vztah obou protagonistů v různých zemích a v různých pozicích, rozhodně to není nějaká stabilní náklonnost a sympatie. V USA byl Čyževskij subalterním badatelem, který se nemohl vůbec rovnat společenské pozici a kultu Jakobsona. A když se Čyževskij pokusil revitalizovat německou slavistiku a postavit ji po druhé světové válce na nové základy, rozhodně nezbudil Jakobsonovo nadšení, neboť ten to mohl chápat i jako své ohrožení. Právě zde se badatelka nemůže nedotknout problematiky slavistické diplomacie, včetně situace v Mezinárodním komitétu slavistů od konce 50. let 20. století, kdy proběhl slavistický kongres, a dále trapné, politicky i osobně podbarvené situace z pražského sjezdu roku 1968, jež nebyly Čyževskému příznivé. Škoda, že Blaškiv využívá jen některé vybrané prameny: našla by se jistě jiná svědectví s jinými názory, ale pro českou slavistiku je například akcentace prací Slavomíra Wollmana lichotivá. Zdá se však, že již tehdy se tvořilo prostředí, které se rozvíjelo a vrcholilo – po porážce reformních sil v slavistickém hnutí (jež se etablovalo na krakovském kongresu roku 1998) – zejména za vedení Slovinského komitétu slavistů na lublaňském sjezdu – a pokračuje dosud. Možná byl Čyževskij prvním, kdo na tuto atmosféru v řadě aspektů přetrvávající dosud, doplatil jako první.

Velmi kvalitní je také třetí črta Oksany Blaškiv *Iz istorii amerikanskoj slavistiki: kratkij obzor*, přičemž zřetelně demonstruje klíčový význam obou významných slavistů

3 Viz českou překladovou edici ruské sci-fi *Magický krystal: ruské utopicko-fantatsické příběhy* [Magický... 1982]. Viz naše studie: [POSPÍŠIL 1988; POSPÍŠIL 1993a; POSPÍŠIL 1993b; POSPÍŠIL 1998; POSPÍŠIL 2016].

na jejím konstituování. Jistě by stál za to malý exkurz-srovnání se současnou situací, kdy americká slavistika diktuje světu své hodnoty a je – zejména v některých zemích a akademických kruzích – chápána jako jediný arbiter kvality.

Ve čtvrté črtě *Učenyje-emigranty v SŠA: primer Dmitrija Čiževskogo* se Oksana Blašktiv zabývá speciálně americkým pobytem Čyževského a není to vůbec lehká lektura, spíše obraz tragických okolností souvisejících s pověstí německého profesora po druhé světové válce a s politickou situací v USA a uzavírá: „Таким образом, профессиональная реализация Д. Чижевского в Америке в ожидаемых ученым масштабах не состоялась. Роль и уровень университетского образования в области славистики в Европе, в частности в Германии, не входили ни в какое сравнение с их уровнем в американских учебных центрах.“ [BLASHKIV, MNICH 2016, 138]. Autorka, která studovala Čyževského a Jakobsona ve všech místech jejich pobytu, ukazuje nejen na evropské kořeny americké slavistiky, ale také na jejich politický kontext v době studené války a na rozvoj sovětologie a kremologie.

Pátou črtu věnuje Blašktiv komparatistice a její slovanské větvi. Je jen škoda, že se nevěnovala – kromě statí S. Wollmana – také dílům jeho otce Franka, která jsou původní, časově související s oběma zkoumanými badateli a vyjadřující jasně koncepcce, zvláště když kromě dvou českých vydání máme německý překlad Slovesnosti Slovanů.⁴

V závěrečné šesté črtě *O literaturovedčeskich kontekstach nekotorych koncepcij Dmitrija Čiževskogo* se Roman Mnich zabývá literárněvědnými souvislostmi tvorby D. Čyževského. Zde jen jedna poznámka: emigrantské koncepcce ruské, ale i nové sovětské literatury se nelišily ani tolik podle země, kde jejich autoři bydleli, ale spíše podle ideologických parametrů: Československo se svými směnověhovci a euroaziaty zaujímal zde specifickou pozici. Kladné je, že se Mnich nevyhýbá ani Čyževského blamážím, např. komentáři k Evženu Oněginovi, jak jej sarkasticky kritizoval Vladimir Nabokov. Pozoruhodná je také uváděná souvislost s P. Bicillim (1879–1953), ruským historikem, který – stejně jako „brněnský“ Sergij Vilinskij – byl pracovníkem Novorossijské univerzity v Oděse, jako emigrant byl profesorem ve Skopji (tehdejší Srbsko), potom v Sofii, od roku 1944 občanem SSSR, poté penzionován bez nároku na penzi a pohřben na ruském hřbitově v Sofii, autor skvělých prací na hraně historie, kulturní a literární historie. Snad se tu mohla věnovat větší pozornost Čyževského koncepci ruské literární klasiky.⁵

Autoři této vynikající knihy, kteří se nebojí formulovat ostře a přesně, uzavírají své dílo partií „Místo závěrů“ (Vmesto itogov) a právě tam lze najít tuto pasáž: „В сегодняшнем гуманитарном дискурсе славистика, к сожалению, осталась на периферийных путях. Даже отдельные национальные филологии в своих

4 Viz [WOLLMAN 2003].

5 Viz naše studie [POSPÍŠIL 2004; POSPÍŠIL 2010].

странах переживают своеобразный кризис, связанный с потерей прагматологического интереса со стороны молодого поколения, не говоря уже о славистике немецкой, французской или американской. Р. Якобсон и Д. Чижевский жили в этом отношении в совершенно другое время — время расцвета славистики и интереса к славянским языкам и литературам, а наша книга в какой-то степени этот интерес отражает.“ [BLASHKIV, MNICH 2016, 205]. Každý ví, že tato situace se netýká výlučně slavistiky, ale i jiných oborů, a je dána politickou, etnickou, náboženskou a ekonomickou krizí dnešního světa, která má své zárodky již v druhé polovině 20. století a zintenzivnila po řetězci převratů na sklonku 80. let 20. století a později po osudovém roce 2001 sérii „jar“, jimiž kulminuje boj o „nový světový řád“ (new world order), dříve eufemisticky nazývaný globalizací. V tomto procesu, jehož konečné cíle neznáme, se slovanský fenomén ocitl sice na okraji, ale to neznamená, že to tak musí zůstat. Procesy jsou to tak složité, že je možná nová revitalizace slavistiky a ta nepřijde s lepší reklamou, facebooky a internetovými doménami, dokonce ani s novými koncepcemi, i když to vše je velmi důležité, ale s posuny ve světové situaci. Potom budou takové knihy, jako je spis Blaškiv a Mnicha o Jakobsonovi a Čyževském, velmi cenné. Budeme muset doufat, že se naplní Bachtinova úvaha o tom, že každý obsah vložený do literatury prožije ve „velkém čase“ své vzkříšení.

Ivo Pospíšil

Literatura:

- BLASHKIV, O., MNICH, R. (2016): *Dmitrij Čiževskij versus Roman Jakobson*. Opuscula Slavica Sedlcensia, tom VI. Siedlce.
- Magický krytal: ruské utopicko-fantatsické příběhy*. (1982) Praha.
- POSPÍŠIL, I. (1988): *Problém autorského typu: Fadděj Bulgarin*. Slavica Slovaca, 1988, č. 4, s. 366–384.
- POSPÍŠIL, I. (1993a): *Metodologičeskoje značenije tvorčestva literaturnych autsajderov*. In: KŠICOVÁ, D. (red.): *Litteraria Humanitas, Genologické studie. K počtě profesora Franka Wollmana II*. Brno, 347–354.
- POSPÍŠIL, I. (1993b): *Hořce ironická science fiction Fadděje Bulgarina*. Svět literatury, 1993, č. 5, s. 22–28.
- POSPÍŠIL, I. (1998): *Fadděj Bulgarin jako literární inspirátor*. In: ENGELOVÁ, O. (red.): *Biele miesta II*. Nitra, s. 29–44.
- POSPÍŠIL, I. (2000): *Razance a citlivost: K fenoménu Střední Evropy v meziválečném období (tři vybraná vota separata k brněnské habilitaci Romana Jakobsona)*. In: HVIŠČ, J. (ed.): *Slovensko-české vztahy a súvislosti*. Bratislava, s. 49–60.

- POSPÍŠIL, I. (2002): *Rasanz und Feingefühl: Zum Phänomen Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa*. Brno, s. 265–278.
- POSPÍŠIL, I. (2004): *Neskol'ko zamečanij o koncepcii rusckoj literatury v knige Dmitrija Čiževskogo Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts (1964–1967)*. In: RA-CHŮNKOVÁ, Z., SOKOLOVÁ, F., ŠIŠKOVÁ, R. (eds): *Dmytro Čyževskij. Osobnost a dílo. Sborník z mezinárodní konference k 25. výročí úmrtí*. Praha, s. 257–265.
- POSPÍŠIL, I. (2010): *Zamečanja po povodu istoriko-literaturnych koncepcij Dmitrija Čiževskogo*. In: MNICH, R., URBAN, J. (eds): *Dmitrij Čiževskij i jevropskaja kultura = Dmytro Čyževskij i jevropska kultura. Drohobyč–Siedlce*, s. 131–140.
- POSPÍŠIL, I. (2015a): *Dílo překvapivě aktuální, zrcadlíci dějiny, dobu i osobnost: idea národa, nebo demytizující realistické prázdno? (JAKOBSON, Roman: Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou. Eds. Tomáš Hermann – Miloš Zelenka. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Pavel Mervart, 2015. 384 s.)*. In: POSPÍŠIL, I., ZELENKA, M. (eds): *Kontexty literární vědy V*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (2015b): *Rossija i Centralnaja Jevropa s osobym učetom češko-russkich literaturnych svjazej*. In: POSPÍŠIL, I.: *Metodologija i teorija literaturovedčeskoj slavistiky i Central'naja Jevropa. Colloquia litteraria Sedlcensia XXI*. Siedlce.
- POSPÍŠIL, I. (2016): *On the Margin of Genre Typology or The Hidden Pioneer of Russian Science Fiction (Faddey Bulgarin) = Na margo žánrovej typológie skrytého priekopníka ruskej science fiction (Faddej Bulgarin)*. *Slavica Nitriensia*, 2016, č. 1, s. 27–40.
- WOLLMAN, F. (2003): *Die Literatur der Slawen*. Ibler, R., Pospíšil, I. (eds). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien.

Pomůcka k výuce literární interpretace pro rusisty

DOHNAL, J.: *Ruská povídka. Čítanka a cvičebnice interpretace literárního textu*. Brno: Tribun EU – Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2016. ISBN 978-80-263-1117-1.

V nedávné době jsem si dvakrát (v rámci distančního kolokvia několika literárních vědců a jedné recenze) stěžoval na skutečnost, že studenti špatně chápou pojem literatura, který nezdídko zaměňují s pojmem literární historie, a tak pro ně studium literatury představuje především nutnost zvládnout sumu faktografických znalostí, jež někdy bývají silně vulgarizovány na pouhé „narodil se, napsal, zemřel“ a na „telefonní seznam děl daného autora [ŠAUR 2015, 80; ŠAUR 2016, 163–164]. Uvědomuji si, že v tomto stěžování nejsem sám, a to, že studenti filologických oborů málo čtou, resp.